

## Simon Zsolt

### Göcsi Máté, az első marosvásárhelyi református püspök

A marosvásárhelyi református papból lett püspökök között különleges hely illeti meg Göcsi Mátét: egyrészt azért, mert időrendben az első volt közülük, másrészt, mert azon kívül, hogy Koncz József több mint egy évszázada egy rövid tanulmányt írt róla, meglepően keveset lehet tudni életéről és tevékenységéről. Szükségesnek tartjuk itt rögtön megjegyezni, hogy az utóbbit el lehet mondani a 16. századi erdélyi református püspökök többségéről, amit az is szemléltet, hogy az első hat püspök közül négyről – közöttük található Göcsi is – nem olvasható szócikk a *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikonban*.

Göcsi Mátét (1530 körül–1585) illetően az első biztos adat 1550-ből való, amikor június 19-én beiratkozott a lutheránus Wittenbergi Egyetemre. Ekkor tehát már valószínűleg protestáns volt, habár az erdélyi reformáció történetének ismeretében valószínűsíthető, hogy beiratkozásakor még Luther Márton tanításait követte, és csak később, egy számunkra ismeretlen évben lett helvét hitű. (Megjegyezzük, hogy a 16. században Wittenbergben tanuló diákok közül sok lett helvét vallású, illetve sok helvét hitű magyar tanult ott.) Ritoók Zsigmondné az 1576 novemberében a Heidelbergi Egyetemre beiratkozott és ott 1577 júniusában a művészetek borostyánkoszorúsa címet elnyerő György fia Mátét azonosította hősünkkel, amit a Szabó Miklós – Tonk Sándor szerzőpáros, illetve Balázs Mihály is elképzelhetőnek tartott, de életének alább ismertetett állomásai szerintünk megcáfolják ezt a feltevést. 1554. július 19-én ugyanis Göcsinek egy nyomtatott kalendáriumba írt feljegyzése szerint már második fia született meg (Izsák), tehát legkésőbb 1553-ban meg kellett nősülnie. (Elsőszülöttjéről talán azért nem olvasható az említett naptárban, mert az már az első bejegyzés, vagyis 1554 júliusa előtt meghalhatott, vagy pedig mert Göcsi a kalendárium azóta kiszakadt lapjai egyikére jegyezte fel első gyermeke világrajöttét.) Ez a házassága nem tartott sokáig, ugyanis Göcsi 1555. június 20-án újranősült, bizonyára amiatt, hogy első felesége meghalt, vélhetőleg gyermekágyban. Házastársairól gyakorlatilag semmit sem tudunk: csupán második feleségének a keresztnévét ismerjük (Heléna). Koncz József elképzelhetőnek tartotta, hogy ez kolostorba vonuláskor felvett apácánév volt, de ezt sem megerősíteni, sem megcáfolni nem tudjuk. Második házasságából nemsokára két gyermek született: 1557. május 5-én Ádám, 1558. szeptember 4-én Dániel, akiket 1568. augusztus 2-án Márk, 1574. február 14-én pedig Magdaléna követett. (Észrevehető, hogy 1558-ig ószövetségi, 1568-tól újszövetségi neveket adott gyermekeinek, de

névválasztásainak értelmezésével még adósok vagyunk.) A nagy időbeni távolság miatt Koncz felvetette annak a lehetőségét, hogy utóbbi két gyermek egy harmadik házasságból született volna, mintegy ellenérvként azonban megemlítette, hogy Göcsi sem a második feleség halálát, sem a harmadik házasságát nem említette meg naptárában – de az is lehet, hogy ezekről az eseményekről a mára már hiányzó lapokon emlékezett meg.

Göcsi egyházi pályafutásáról az első, noha bizonytalan adat 1569-ből származik, amikor marosvásárhelyi lelkészként említik. Leghamarabb 1556-tól viselhette ezt a tisztséget, ugyanis ebben az évben vezették be a városba az első (név szerint is ismert) vásárhelyi protestáns lelképásztort, Káli Balázst, miután, akárcsak több más erdélyi helységben, eltávolították a városból a katolikus papokat és szerzeteseket.

Ezen utóbbi események egyébként pontosan illeszkednek a reformáció erdélyi elterjedésének folyamatába, ugyanis 1556-ban főleg a magyarok lakta vidéken rohamosan nyertek teret a protestáns tanítások. Mindez főleg annak volt köszönhető, hogy a Habsburg-katonaság Erdélyből való 1553. évi kivonásával – Jakó Zsigmond szavaival élve – „egyszeriben végzetesre fordult a Habsburg-királysággal azonosult katolikus egyház itteni helyzete”, „felgyorsult a régi egyház intézményeinek a bomlása”, „1553-tól fogva a helvét irányzat a Szilágyságon keresztül rohamosan terjedt Erdély belseje felé”. Ezt nagyban elősegítette az, hogy 1556 tavaszán a rendek a visszahívott Izabella királyné Erdélybe való visszatéréséig helytartónak „az újítók legfőbb patrónusának tekintett” Petrovics Pétert választották.

A reformáció erdélyi terjedéstörténetének ismeretében valószínűsíthető, hogy az első protestánsok városunkban a lutheránusok voltak. A helvét irányú reformáció azonban gyorsan teret nyert Vásárhelyen, hiszen hívei itt már 1559. november 1-jén gyűlést tartottak (ráadásul ezen fogadták el az első magyar református hitvallást), amit hamarosan, 1566. május 19-én egy másik zsinat követett.

Visszatérve Göcsire, a gyéren fennmaradt források alapján úgy tűnik, hogy tevékeny résztvevője volt Erdély akkoriban mozgalmas vallási életének, hiszen a korszak hitvitái közül állítólag részt vett az 1569-ben Váradon és biztosan az 1571. január 6-án Marosvásárhelyen, az ottani országgyűlés után tartott hitvitán. Az utóbbiról, amelyen Dávid Ferenc is részt vett, Göcsinek két hozzászólása maradt fenn: János Zsigmond arra vonatkozó kérdésére, hogy mit jelent az Istennek a jobb oldalán ülni, azt válaszolta, hogy az Atyával egyenlő hatalommal és dicsőséggel uralkodni, majd mikor a fejedelem arról érdeklődött, hogy kik tanítják ezt az értelmezést, úgy felelt, hogy az „igaz hitű” atyák. János Zsigmond ennek hallatán kacagva és

ugyanakkor méltatlankodva eltávozott – nyilván azért, mert antitrinitáriusként túlhaladottnak tekintette Göcsi álláspontját (az antitrinitáriusok ugyanis az egyházatyák véleményét nem tekintették mérvadónak). Az uralkodó első kérdése a reformáció tanításának két igen jelentős pillérét érinti, hiszen áttételesen egyrészt Jézusnak az úrvacsorában való jelenlétére vonatkozik, másrészt Krisztus isteni természetére. Az utóbbi vonatkozásra volt kiélezve a kérdés, hiszen az antitrinitáriusok és a reformátusok (valamint a többi keresztény) nézetei között a lényeges különbség e tekintetben volt.

Göcsi 1579-ben eljutott az erdélyi református egyházi hierarchia csúcsára: megválasztották szuperintendensnek (püspöknek), amely tisztséget haláláig, 1585-ig viselte. Püspöki tevékenységéről is csak nagyon kevés konkrétumot tudunk mondani. 1579-ben püspökként több Marosvásárhely környéki faluban vizitált: Berekeresztúron és annak négy filiájában: Berén, Magyaróson, Májában és Márkodon, valamint Selyében. 1581. április 24. körül részt vett egy, a jezsuiták által szervezett és Báthory Kristóf vajda részvételével lezajlott hitvitán, de ezen nem szólalt fel: a jezsuita Szántó István szerint azt fedetlen fejjel végighallgatta, és utána „lehajtott fejjel, sápadt arccal, hirtelen elsandalgott”. Arra nem találtunk kielégítő magyarázatot, hogy püspökként miért nem szólalt fel ezen a hitvitán, ami azért gondolkodtató el, mert ezt az 1571. évi vitán még megtette – talán a katolikus restaurációt (igaz, békésen) támogató katolikus Báthory jelenléte miatt hallgatott. Meg kell azonban jegyezni, hogy Göcsi azért nem helyezkedett teljesen tétlen álláspontra, ugyanis a vita előtt akart egy keveset beszélni a jezsuita hitszónokkal, de azt a választ kapta, hogy ez csak a gyűlés után lehetséges, és akkor majd beszélgethet, ameddig akar, de az előbb leírtak értelmében erre végül is nem került sor.

Adatok hiányában csak feltételezzük, hogy Göcsi püspökként, de egyszerű lelkészként is fő feladatának a református vallás pozícióinak megerősítését tekinthette, aminek két fő iránya lehetett: egyrészt egyházát a század hatodik és hetedik évtizedében igen jelentős tért nyerő unitáriusok terjeszkedésével szemben védhette, akár úgy is, hogy az utóbbiakat egyháza számára igyekezett meg-, illetve visszanyerni, amely igyekezetében Báthory István hallgatólagos támogatását vagy legalábbis semlegességét is élvezhette. Másrészt az éppen a fejedelem által 1579-ben behívott és támogatott jezsuiták és az ezek által aktivált erdélyi katolikusok térnyerése ellenében is kellett tevékenykednie, de ezt a Báthoryakra való tekintettel bizonyára már jóval óvatosabban és visszafogottabban tehette.

Göcsi társadalmi kapcsolatairól szintén nagyon keveset tudunk: 1574 februárjában született lányának keresztszülői az evangélikus Alesius Dénes, akkor a magyar lutheránusok és helvét vallásúak közös püspöke és egyben a fejedelem udvari papja, Ilosvay Benedek, 1574

szeptemberétől gyulafehérvári első pap, később esperes, valamint György zselyki lelkipásztor voltak. Toroczka Máté az előbbi két férfit és Károlyi Pétert, 1573–1576 között a partiumi reformátusok püspökét nevezte a szentháromsághívók Erdélyben tevékenykedő három vezető személyiségének. Göcsi tehát már az 1570-es évek elején igen közeli kapcsolatban kellett álljon az erdélyi református egyház vezéregyéniségeivel, ami valószínűsíti, hogy abban az időben maga is már a református egyházi elithez tartozott, ez pedig részben megmagyarázza, hogy néhány évvel később őt választották püspökké.

Néhány adat arról tanúskodik, hogy Göcsi Máté nem volt híjával a gyakorlati érzéknek. 1576-ban 75 forintért megvásárolta a marosvásárhelyi beginák kolostorbéli kőházát és celláit. 1583-ban Báthory Kristóf fejedelem Göcsinek régtől kifejtett egyházi szolgálataiért ezt a kivételezettnek mondott házát minden adó és szolgálat terhe alól újra és örökre szólóan mentesítette. Ez az épület az 1583. évi oklevél szövege szerint a Klastrom (ma Mihai Viteazul) utcában volt. Göcsinek volt még egy másik háza is, a Szent Miklós (ma Kogălniceanu) utcában, a régi megyeház helyén, amelyet ellenben valamikor 1580. május 5. előtt eladott.

Írásai közül csak a fentebb említett, életrajzi jellegű feljegyzéseit ismerjük, amelyeket egy 1551-ben nyomtatott kalendáriumba írt be. Régebbi korokban, így a 16. században is, a naptárak lapjainak üresen maradt részeire a tulajdonosaik gyakran leírták koruk vagy életük fontosnak tartott eseményeit, Göcsi tehát a kordivatnak hódolt, amikor életének jelentős állomásait saját példányában megörökítette. Feltűnő azonban, hogy a lejegyzett események köre igen szűk, és azokról is igencsak kevés szóval emlékezik meg: csupán a családi eseményeket (gyermekai születését, házasságát) és házvásárlását tartotta érdemesnek lejegyezni, a nagyobb horderejű történelmi eseményeket, legyenek azok akár egyházi jellegűek is, már nem, sőt még az általa viselt egyházi tisztségeknek az elnyerését sem – igaz, elképzelhető, hogy ezeket a mostanra már elpusztult oldalakra róta fel.

A fentebbi adatok fényében úgy tűnik, hogy Göcsit nem annyira elméleti teológusként írhatjuk le, hanem vélhetőleg inkább jó gyakorlati érzékkel, szervezői, diplomáciai és vezetői képességekkel rendelkező papként, akit bizonyára főleg ez utóbbi erényei juttattak a püspöki székbe – ahol a későbbi századokban további hét marosvásárhelyi lelkész követte.

Marosvásárhelyi lelkészek, akik erdélyi református püspökök is voltak: 1. Göcsi Máté – 1579–1585; 2. Veresmarti Gáspár – 1661–1668 (püspöki szolgálata előtt volt Marosvásárhelyen lelkész); 3. Bonyhai Simon György – 1728–1737; 4. Borosnyai Lukács János – 1749–1760; 5.

Zágoni Aranka György – 1765–1767 (püspöki szolgálata alatt már Széken volt lelkész); 6.  
Antal János – 1836–1854; 7. Bodola Sámuel – 1854–1866; 8. Csiha Kálmán – 1990–2000.

---

In *Protestáns Marosvásárhely*. Szerk. Ötvös József, Berekméri Árpád-Róbert és Gálfalvi Ágnes.  
Dokumentum Egyesület – Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2018, 46–50.

